

УДК: 371.134:656.6:504

Ольга ГУРЕНКОВА

м. Київ

Модель формування екологічної компетентності майбутніх фахівців водного транспорту

У статті узагальнено підходи до визначення поняття «компетентність», «професійна компетентність» та на їх основі визначено роль і значення екологічної компетентності, шляхи її формування під час навчання у вищому навчальному закладі. Представлено модель екологічної компетентності майбутнього фахівця водного транспорту.

У «Програмі дій», яка розкриває підходи щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України, йдеться про необхідність розроблення обґрунтованої системи визначення рівня компетентності випускників вищих навчальних закладів й розробленні методів об'єктивного оцінювання рівня компетентності фахівців певних освітньо-кваліфікаційних рівнів в Україні. Особливу роль у розв'язанні цієї проблеми повинні відігравати вищі навчальні заклади, де відбувається підготовка фахівців для водного транспорту, оскільки тут готують спеціалістів, професійна діяльність яких безпосередньо пов'язана з навколишнім середовищем і саме вони повинні будуть приймати рішення щодо екологічної безпеки.

За результатами наукових досліджень (Л.Білик, Н.Єфименко, Л.Лук'янова, Н.Демешкант, Н.Пустовіт; О.Пруцакова; Л. Титаренко, С.Шмалей) можна зробити висновки, що екологічна освіта здатна впливати на усвідомлення власної причетності до екологічних проблем, врахування у професійній, суспільній і побутовій діяльності наслідків впливу на довкілля й таким чином спрямована на формування екологічно компетентної особистості.

Поняття компетентність є більш широким ніж утворенням ніж знання, вміння й навички, оскільки охоплює не тільки когнітивний та операційно-технологічні складові, але й мотиваційні, етичні, соціальні та поведінкові. Воно вбирає результати навчання, систему ціннісних орієнтацій, звички, формується у процесі навчання, але не тільки у навчальному закладі, але й під впливом професійної діяльності, друзів, політики, релігії, культури.

Водночас рівень компетентності особистості не може бути зведеним лише до набуття певної сукупності знань, досвіду, цінностей тощо. Так, В.Подольак вказує, що «компетентність» належить до сфери умінь та якостей особистості й формується на основі опанування змісту програмного матеріалу, набуття певного життєвого досвіду у суспільстві¹.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку суспільства, як вказує І.Соколова, компетентність виступає показником якості вищої освіти, що формує

¹ Подольак В.О. Формування в учнів системи наукових компетентностей в галузі сучасного виробництва: Теоретико-методичний аспект: Наукова монографія. – Вінниця: Книга Вега, 2002. – 460

її професійні чинники, використовувані для прийняття рішень і діяльності у сфері обраної професії. Отже, ми погоджуємося з авторкою у тому, що професійна компетентність є узагальненою характеристикою спеціаліста².

Таким чином, переорієнтація сучасної вищої освіти на європейські стандарти передбачає, підготовку компетентного фахівця, який усвідомлює свою соціальну відповідальність, уміє визначати провідні завдання професійної діяльності й знаходити шляхи їх розв'язання, є суб'єктом особистісного і професійного зростання, ключовою фігурою у сучасному суспільстві. Адже в умовах особистісно-зорієнтованої освітньої парадигми формується новий тип особистості, що передбачає принципово інший підхід до управління процесом формування професійної компетентності.

Професійну компетентність розглядають як рівень володіння знаннями, вміннями та нормативами, необхідними для виконання професійних обов'язків, а також як реальну професійну діяльність відповідно до еталонів і норм суспільства³. Тобто, її виявлення відбувається через систему знань, умінь, особистісних якостей, що є адекватними структурі та змісту діяльності особистості⁴. Так С.Сисоева і Н. Баловсяк професійну компетентність визначають як найвищий рівень професійної майстерності – знань, умінь, розвитку здібностей, результатів і способів діяльності людини, норм поведінки, внутрішніх мотивів, що дозволяють досягти високих результатів професійної діяльності⁵.

Адекватними характеристиками професійної компетентності, що відображають її сутність і зміст, доцільно назвати такі: розуміння суті виконуваного завдання; знання досвіду у відповідній сфері та активне його впровадження; вміння обирати засоби, адекватні конкретним обставинам; відчуття відповідальності за досягнуті результати; здатність оцінювати власні помилки й коригувати їх.

Зростання виробництва та поліпшення якості продукції відбувається в результаті впровадження сучасних технологій. Проте цей процес не може відбуватися без випускників вищих навчальних закладів, які мають високий рівень професійної компетентності. Тобто мова йде про необхідність формування компетентної особистості, яка володіє не лише знаннями, набутими в процесі навчання у вищому навчальному закладі, а вміє адекватно діяти у відповідних виробничих і побутових ситуаціях, вміє передбачати наслідки своєї діяльності та прогнозувати наслідки впливу такої діяльності. Однією із складових професійної компетентності є екологічна складова – «здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному середовищі, коли набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх

² Соколова И.И. Конструирование образовательных программ высшего естественнонаучного педагогического образования как теоретическая проблема / Непрерывное педагогическое образование: Естественнонаучное образование. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2000. – 120 с.

³ Райцев А.В. Развитие профессиональной компетентности студентов в образовательной системе современного вуза: Дис. ... доктора пед. наук: 13.00.08. – СПб., 2004. – 309 с.

⁴ Лукьянова М.И. Психолого-педагогическая компетентность учителя: диагностика и развитие: Монография. – Ульяновск: УИПКПРО, 2002. – 184 с.

⁵ Сисоева С.О., Баловсяк Н.В. Інформаційна компетентність фахівця: технології формування. Навчально-методичний посібник. – Чернівці, Технодрук, 2006. – 208 с.

наслідки для довкілля»⁶. Отже, формування екологічної компетентності майбутніх фахівців спрямовано на усвідомлене використання набутих знань у практичну діяльність й одночасно виступає засобом

виховання, в процесі якого відбувається формування системи цінностей, а відтак й морального ставлення людини до навколишнього природного середовища. Екологічна компетентність є виявленням способу буття людини, створюваного на засадах особистісного ставлення до навколишнього світу через професійну і побутову діяльність. Основні підходи до змісту, сутності та структури екологічної компетентності, визначення принципів за якими відбувається формування цієї якості визначено у працях Л.Білик, Н.Єфіменко, О.Колонькової, В.Маршицької, О.Пруцакової, Н.Пустовіт, Л.Руденко, Л.Титаренко, С.Шмалей.

Формування екологічної компетентності відбувається у процесі екологічної освіти й відповідно екологічна компетентність покликана слугувати провідником екологічної культури у змісті професійної освіти, забезпечує реалізацію особистісно-розвивальної функції у технології навчання, створює мотивацію для ціннісної орієнтації у навчальних конструктах. Як правило, у психолого-педагогічній літературі екологічну компетентність пов'язують із набуттям студентами; а) системи знань про навколишнє середовище (соціальне і природне у їх взаємозв'язку і взаємозалежності), б) практичного досвіду використання знань для вирішення екологічних проблем на локальному й регіональному рівнях; в) прогнозуванням відповідної поведінки й діяльності у професійній сфері і побуті; г) потребою спілкування з природою та бажанні брати особисту участь в її відновленні та збереженні.

Таким чином, однією із складових професійної компетентності фахівців водного транспорту є її екологічна складова. Її формування забезпечує місток між природничими та гуманітарними науками, а її результатом є не тільки сформовані знання і уміння, а й набуті навички адаптувати організм до впливу несприятливих фізичних факторів праці. Л.Титаренко розглядає процес формування екологічної компетентності особистості через призму цінностей і мотивів поведінки особистості. Це дає змогу прогнозування і корекції поведінки особистості у природі. Її формування, вказує дослідниця, детерміноване зовнішніми виховними впливами та діяльністю людини. Водночас сам процес детермінації варто розуміти як шлях переломлення зовнішніх виховних впливів у внутрішні процеси особистості – її спрямованість, інтереси, потреби, мотиви та ін. У цьому розумінні основою формування екологічної компетентності виступає індивідуальний досвід особистості в спілкуванні з природою⁷.

Єдиного підходу до визначення поняття екологічної компетентності немає. На основі праць вчених (С. Вітвицька, І.Єрмаков, В.Краєвський, О. Овчарук, Д. Раєвен, А.Хуторської) екологічну компетентність можна визначити як інтегрований результат навчальної діяльності студентів, який формується передусім завдяки опа-

⁶ Маршицька В.В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць. – Київ, 2005. – Кн.2. – Вип.8. – С. 20-24.

⁷ Титаренко Л.М. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університетів Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. –К., 2007. – 20 с.

нуванню змісту предметів екологічного спрямування і набуттям досвіду використання екологічних знань у процесі навчання предметів спеціального і професійного циклів і, зокрема, інформаційних технологій, а її структуру як сукупність мотиваційного, інтелектуального та діяльнісного складників⁸.

Теоретичні положення, що визначають процес формування екологічної компетентності у вищих навчальних закладах та їх екстраполяція на систему професійної компетентності майбутніх фахівців водного транспорту, з урахуванням її особливостей та потреб, дають підстави визначити провідні підходи у розробленні основ екологічної компетентності як складової професійної компетентності. Такими підходами є:

- науковий – охоплює поняття, закономірності, інформацію, що характеризують та визначають взаємодії у системі «людина-природа-суспільство». Забезпечує науковість та інноваційність знань в процесі професійної екологічної підготовки;
- системний підхід – спрямований на усвідомлення професійної екологічної підготовки як цілісного утворення, яке має змістовні, структурні і функціональні зв'язки;
- ціннісний – ґрунтується на усвідомленні необхідності відповідально ставлення до навколишнього природного середовища та особистого внеску у збереженні природи в процесі професійної діяльності;
- нормативний – спрямований на засвоєння сукупності екологічних норм, законів, правил, що регулюють професійну діяльність;
- особистісно-діяльнісний – забезпечує формування професійних вмінь екологічної діяльності. Його реалізація відбувається в процесі використання усіх форм і методів активного навчання, сукупності педагогічних технологій, які надають можливість моделювати наслідки професійної діяльності у навколишньому, у тому числі й водному, середовищі.

Аналіз навчальних планів, програм підготовки бакалаврів і спеціалістів за напрямом 1003 «Судноводіння та енергетика суден» та урахування позицій вітчизняних і зарубіжних науковців дозволили взяти за основу визначення професійної компетентності як інтегральної характеристика ділових і особистісних якостей спеціаліста, яка відображає не тільки рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення цілей професійної діяльності, але й соціально-моральну позицію особистості. Водночас виділити складові професійної компетентності майбутніх фахівців водного транспорту: **практична (спеціальна) компетентність**; соціальна; психологічна; інформаційна; комунікативна; валеологічна; екологічна.

Узагальнення мети, цілей, екологічної освіти та визначені педагогічні умови, що спрямовують її зміст на формування екологічної компетентності дозволили створити модель формування екологічної компетентності фахівців водного транспорту (Рис. 1).

⁸ Олійник Н.Ю. Формування екологічної компетентності студентів гідрометеорологічного технікуму у процесі навчання інформаційних технологій: Автореф. дис.... канд. пед наук: 13.00.02. – Харків, Українська інженерно-педагогічна академія, 2005. – 17 с.

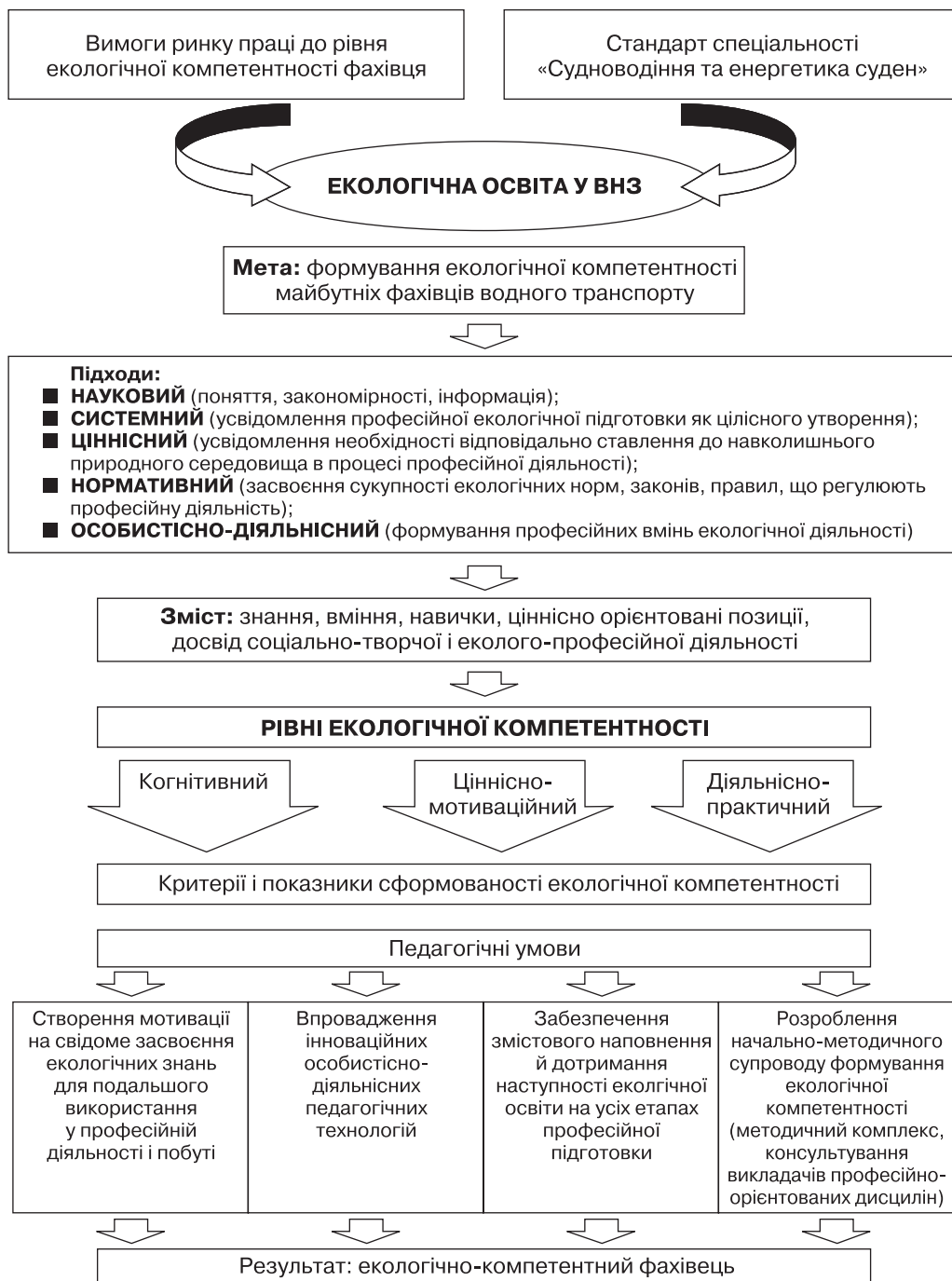

Рис. 1. Модель формування екологічної компетентності майбутніх фахівців водного транспорту

Перебіг формування екологічної компетентності вимагає впровадження сукупності педагогічних умов. Передусім, це створення мотивації на свідоме засвоєння екологічних знань для подальшого використання у професійній діяльності і побуті; впровадження інноваційних особистісно-діяльнісних педагогічних технологій; забезпечення змістового наповнення й дотримання наступності екологічної освіти на усіх етапах професійної підготовки; розроблення начально-методичного супроводу формування екологічної компетентності (методичні, дидактичні матеріали й консультування викладачів професійно-орієнтованих дисциплін).

Стаття надійшла до редакції 27.03.08

Ольга ГУРЕНКОВА

Модель формирования экологической компетентности будущих специалистов водного транспорта

Резюме

В статье обобщены подходы к определению понятий «компетентность», «профессиональная компетентность» и на их основе определены роль и значение экологической компетентности, пути её формирования в процессе обучения в высшем учебном заведении. Представлена модель экологической компетентности будущего специалиста водного транспорта.

Olga GURENKOVA

The model its formation of ecological competency of the future specialist of water transport is presented.

Summary

The paper summarises approaches to determination of the term “competency”, “professional competency”. Based on this the role of ecological competency and its formation during study in the higher learning institution are determined. The model of ecological competency of the future specialist of water transport is presented.